

СВЯТОСЛАВ ГОРДИНСЬКИЙ. ТРИ ПЕРЕКЛАДИ З Р.М.РІЛЬКЕ

Серед розмаїття творчих зацікавлень визначного українського поета Святослава Гординського дослідників приваблюють його поетичні переклади. С. Гординський перекладав з Горация, Мікеланджело Буанаротті, Франсуа Війона, Андре Шеньє, Віктора Гюго, Леонта де Лілля, Шарля Бодлера, Жозе Марія Ередія, Поля Верлена, Гійома Аполлінера, Поля Валері, Франсуа Моріака, Еміля Верхарна, Райнера Марія Рільке та інших. Як підкреслює відомий львівський літературознавець І.М.Ільницький, “тут спостерігається той самий спектр всеохопності зацікавлень (класичність і неокласичність, романтизм і модернізм), а не культивування якогось одного напрямку, тобто та сама різностильовість, що притаманна цій оригінальній творчості і мала засадничий, а не еклектичний характер” [3, 13].

Головна проблема, яка стояла перед нами в процесі аналізу перекладів С.Гординського з Р.М.Рільке, – це важливе питання перекладознавчого характеру: чи переклади українського мистця є адекватними оригінальним поезіям геніального Рільке? Ця проблема має не лише наукове значення, але й суто практичне може стати у пригоді всім, хто вивчає творчість австрійського мистця, її неповторність і своєрідність, адже коло тих, кого приваблює творчість Рільке, з кожним роком зростає.

У цій роботі ми опираємося на доробок відомого рількезнавця Д.С.Наливайка (зокрема, на такі статті про Р.М.Рільке, як “Поезія Райнера Марії Рільке”, “Українські мотиви в поезії Рільке”, “В пошуках єдності зі світом і людьми”, а також роботу філософського спрямування “Істина і таємниця мистецтва”, в якій автор дає глибинне проникнення не лише в поезію Рільке, але й аналізує його мистецькі погляди). Спорадично використано ідеї відомого українського літературознавця К.О.Шахової, а також матеріали, які вміщені в посібник “Бібліотека тижневика” – “Орфей ХХ століття Райнер Марія Рільке”, що вийшла друком 2000 р. (книга восьма).

Основне завдання – відповідно – і провідну мету вбачаємо у глибинному аналізі перекладів з Рільке, що їх здійснив С.Гординський, а також у дослідженні ритмомелодики, графіки, характерів ліричних героїв і суб’єктів, композиції та архітектоніки перекладів.

У процесі дослідження передовсім з’ясуємо проблему концептуальності поетичних форм текстів Рільке та адекватності їх відтворення у перекладах С.Гординського. Досліджено переклади чотирьох текстів Рільке: “Пророк” (“Ein Prophet”), “Поет” (“Der Dichter”), “Живу я життям...” (“Ich lebe mein Leben”), і “Лебідь” (“Der Schwan”).

“Пророк” (“Ein Prophet”) починається з містичного портрета ліричного суб’єкта. Портрет пророка, його обличчя, очі, брови, слова, які він виголосить, –

все це повинно створити відповідний ефект – тремтіння тих, хто чує і бачить пророка. Проте перекладач чомусь усуває образ лица. Слова, які мають величезну силу, в перекладах “стають до лав”, що відповідало б військовим діям:

Ausgedehnt von riesigen Gesichtern,	Широко розкриті у видіннях,
hell vom Feuerschein aus dem Verlauf	в огнеблисках від судних розправ,
der Gerichte, die ihn nie vernichten,	– що його не спалюють в горіннях,
sind die Augen, schauend unter dichten	очі ці, заховані у тінях
Brauen. Und in seinem Innern richten	брів навислих. А в його глибинах
Sich schon wieder Worte auf,	вже слова стають до лав,

nicht die seinen (denn was wären seine	не його (його були б даремні,
und wie schonend wären sie vertan)	він ощадно б їх ховав, на дні),
andre, harte: Eisenstücke, Steine,	інші, важчі: груди, криці, кремні,
die er schmelzen muß wie ein Vulkan,	як вулкан він стоплює в огні,

um sie in dem Ausbruch seines Mundes	аж їх вибух уст порозкидає,
auszuwerfen, welcher flucht und flucht;	що кленуть, кленуть на всі світи,
während seine Stirne, wie des Hundes	в час, коли чоло його шукає,
Stirne, <i>das</i> zu tragen sucht,	як чоло собаки, те нести,

was der Herr von seiner Stirne nimmt: що Господь з чола свого змів:	
Dieser, Dieser, den sie alle fänden,	Той це, Той це, що його всі гнали,
folgten sie den großen Zeigehänden,	Та під тим дороговказом стали,
die Ihn weisen wie Er ist: ergrimmt.	що на нього вказує: весь гнів.

[6, 206]

[6, 207]

Намагаючись якомога точніше зберегти мовносемантичну фактуру оригіналу (хоча це йому також не завжди вдається), С.Гординський втрачає при цьому специфічну образність, бо, як відомо, “найважчим і найважливішим у перекладі є не лінгвістичний, а художньо-образний момент, тобто здатність перекладача відтворити образний світ твору” [5, 735]. Він добре переклав мотив *тяжких слів*, носієм яких є герой – виконавець волі Його. Український поет відчув подвійну місію пророка: бути самим собою й носієм волі Господа.

Водночас те, що органічно і природньо звучить німецькою мовою з притаманним їй особливим порядком слів, виглядає дещо штучно у перекладі українською. Гординський зберігає графіку: всі строфи оригіналу не є синтаксично завершеними, те саме спостерігаємо у перекладі – повтори окремих лексем, уведення в дужки. Але головне полягає в тому, щоб переклад хвилював так само, як і оригінал. Існує думка, що “перекладач у прозі – це раб, а перекладач у віршах – суперник!” [2, 189]. І це дійсно так, але це не означає, що перекладач повинен зробити свій переклад кращим, ніж оригінал, але рівноцінним. Читати переклад Гординського подекуди важко через відсутність адекватних лексем. Він перекладає “Feuerschein” як “огнеблиски”, а замість “grosse Zeigehände” пропонує таке слово “дороговказ”.

Ніхто з українських перекладачів не вводить у тексти своїх перекладів з Рільке німецькі слова, а навпаки – намагається в лексичному плані за будь-яку ціну надати перекладам “українського смаку й аромату”. Це стосується головно лексики, бо графіка й фігури поетичного синтаксису, як правило, зберігаються; зберігається й ритмомелодика оригіналів. Не можна не погодитись з думкою О.Люшина про те, що “всілякі українізми у перекладах з української, як і латинізми у перекладах з латинської або германізми у перекладах з німецької, якщо їх з умінням увести в текст, покликані передати чужомовну чарівність оригіналів” [4, 243].

Поезія “Поет” (“Der Dichter”) присвячена темі самотності, неприкаяності мистця. Таким стрижневим словом у Рільке стає “allein”. Гординський усуває його, а це відбивається на загальній думці Рільке, яка щораз виникає в окремих текстах. У переліку того життєво важливого, чого позбавлено поета, на першому місці кохана, люба (“die Geliebte”), у Гординського – житло, домівка. У першій строфі у Рільке три запитання, а це нагнітає відчай, безвихідь, а переклад зберігає лише одне. Перекладач змінює і тональність другої строфи: поет стверджує відсутність всього найдороччого для людини, перекладач запитує: “Де на світі житло має?” Непотрібною є й заміна множини у Рільке – “alle Dinge” – на однину: “кожна річ”. Це призводить до певного порушення поетичної логіки: речі від дотичності до поета стають багатими і відтак роздають це багатство іншим:

Du entfernst dich von mir, du Stunde.
Wunden schlägt mir dein Flügelschlag.
Allein: was soll ich mit meinem Munde?
mit meiner Nacht? mit meinem Tag?

Ти тікаєш, години, без тями.
Помах крил твоїх палить огнем
Тільки ж: що я з моїми устами,
що з нічною моєю, з днем?

Ich habe keine Geliebte, kein Haus,
keine Stelle, auf der ich lebe.
Alle Dinge, an die ich mich gebe,
werden reich und geben mich aus.

Де на світі житло моє?
Любки й дому собі не найду я.
Кожна річ, що себе їй дарую,
багатіє й мене роздає.

[6, 208]

[6, 209]

Знову перекладач підводить його українізована лексика: *тікаєш... без тями, любка, багатіє* тощо. У М.Бажана, який також переклав цей вірш Рільке, якось краще – тепліше, проникливіше: “Де мій притулок, тепло і любов?” [1, 519].

Текст “Живу я життям...” (“Ich lebe mein Leben”) убирає в себе чимало засадничих принципів авторського кредо: розмитий час і місце, значущість світу речей, прагнення до мети, наявність мети, вічність руху, невизначеність ліричного героя у земному бутті, у Dasein’і, багатозначність суб’єкта висловлювання, його сумніви, але впевненість і віра у вічне життя (jahrtausendlang). Лексика перекладу не викликає заперечень, вона досить спокійна й патетична. Проте викликає зауваження побудова речень. Важко зрозуміти сенс: “над світу речами всього”. Тут відсутня інверсія, але є недосконале намагання бути точним:

Живу я життям у зростаючих колах
Над світу речами всього,
Останнього хай не звершу я ніколи,
Та сповнити прагну його.

Кружляю круг Бога, круг вежі високої,
Спрадавна, од віку віків,
І сам ще не знаю, – чи буря, чи сокіл я,
Чи тільки високий спів.

[6, 211]

Зазвичай точний у передачі графіки оригіналів, С. Гординський порушує тут манеру Р.М.Рільке, починаючи після коми новий рядок з великої літери, а не з малої, як в оригіналі. Порушені деякі смислові нюанси: “den uralten Turm”, що означає “древня вежа”, перекладено як “висока вежа”, а це розмиває смисловий зв’язок із вічністю. Кінцевий рядок цього тексту – стислий концепт – почуття власної значущості поета. У перекладі ж це твердження приземлюється, позбав-

ляється високого сенсу: “ein großer Gesang” – “великий спів”, тобто відверте визнання свого покликання. Словом *тільки* перекладач змінив і сенс, і звучання.

У видання “Святослав Гординський. Колір і ритми” не увійшов ще один текст Рільке – “Лебідь” (“Der Schwan”) [6, 213]. Текст має паралельне розуміння сюжету, яке вже не стосується гордої птиці: людина може проявити себе повністю лише у притаманних їй – людині – умовах. Тобто людина повинна мати своє місце на землі, свій Dasein. Перші рядки саме свідчать саме про це, тут йдеться не лише про лебедя, непомітно, органічно людське переходить у пташине. Красивий шляхетний птах втрачає свою грацію у незвиклій стихії.

Твір має три строфи – дві терцини й одну секстину. У перекладі після першої терцини йде суцільний текст. Дуже добре схоплено плавність, мелодику оригіналу. Вона передає велич чарівної птиці, коли та потрапляє у своє середовище:

Це зусилля – без певного чину
Важко, зв’язано йти навмання.
Нагадало ходу лебедину.

Смерть натомість – з-під ніг вислизання
Грунту, де ми стояли щодня
Це несміле його присідання
Біля вод, які лагідно приймуть,
Проминанням щасливим обіймуть
І покотять вали без мети,
А тим часом упевнено, звично,
Більш дозріло щораз і велично
Й незворушно він зволить пливти.

Цей текст – спогад ліричного героя, його нагадування комусь, з ким колись спостерігали чиюсь тяжку ходу, що нагадувала лебедину, коли птах такий безпомічний на слизькому ґрунті. Текст-спогад, текст-зіставлення. Переклад “Лебедя”, можливо, кращий за інші переклади С.Гординського саме завдяки проникливій ніжності й точно відтвореній мелодиці. Тому погоджуємося з М.Ільницьким, який пише, що “С.Гординський не боїться стати на двобій з блискучими майстрами перекладацького мистецтва в інтерпретації шедеврів світової поезії. Тут він має рацію” [3, 14].

У процесі аналізу згаданих текстів ми дійшли певних висновків щодо характеру здійснених Гординським перекладів. Ці переклади вирізняються щирим прагненням до адекватності. Перекладач, зокрема, передає:

діалогічність текстів Рільке;

їхнє філософське та світоглядне тло;

тонку містичну забарвленість оригіналів, деяку ірраціональність і утаємниченість, особливо стосовно тексту “Пророк”;

відтворено також багатогранність характеру ліричного героя, нюанси психологічного стану, особливо в тих моментах, коли ліричний герой максимально наближається до постаті самого автора;

не уникнув такого складного мотиву в поезії Рільке, як сакральний мотив. При всій його суперечності та неоднозначності, Гординський обрав трактування в традиційному, релігійному сенсі: творити – значить служити Господу, поет – носій волі Господа;

як і інші перекладачі українською Гординський не уникнув певної українізації лексичного багатства оригіналів, їхньої мелодійності і співучості. Це особливо відчутно при перекладі “Лебедя”. У дослідженні перекладацької майстерності

С.Гординського нам дуже стала у пригоді стаття М.Ільницького “Навала форм, і почуттів, і почувань, і слів...”, яку він присвятив аналізу творчості Гординського – “Колір і ритми”.

У перспективі бачимо всього Рільке в українських перекладах поруч із оригіналами, наявність наукового коментаря. Таке видання допомогло б усім шанувальникам Рільке, тим, хто вивчає його творчість, наблизитись до мистецької неповторності геніального поета.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бажан Микола. Твори в чотирьох томах. Переклади. – К.: Дніпро, 1985. – Том другий.
2. Жуковский В.А. О басне и баснях Крылова // Жуковский В.А. Эстетика и критика. – М., 1985.
3. Ільницький М. Нава́ла форм, і почуттів, і почувань, і слів... // Гординський Святослав. Колір і ритми. Поезії. Переклади. – К.: Видавництво “Час”, 1997.
4. Илюшин А.А. Перевод художественный // Введение в литературоведение. – М.: Academia, 2000.
5. Раренко М.Б. Перевод художественный // Литературная энциклопедия терминов и понятий. – М.: НПК “Интелвак”, 2003.
6. Текст оригіналу й перекладу взято з видання “Райнер Марія Рільке й Україна. Наукові студії про Р.М.Рільке та переклади його творів. – Дрогобич: “Вимір”, 2002. – Вип. I.